

Олександр Прасов,

кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Запорізького окружного
адміністративного суду

УДК 347.963(477)

Окремі теоретичні та практичні питання дотримання особистих немайнових прав засуджених до позбавлення волі під час етапування

Проблема, якій присвячена стаття, у загальному вигляді полягає у покращенні здійснення особистих немайнових прав особами, засудженими до позбавлення волі. Її вирішення має велике теоретичне і практичне значення. Вона пов'язана з такими завданнями: з'ясування особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, встановлення можливих тенденцій їх розвитку, удосконалення забезпечення здійснення цих прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в Україні, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, свідчить, що фахівцями у галузі права, зокрема, А. М. Бандуркою, А. П. Гель, Т. А. Денисовою, О. М. Джужею, В. М. Прусс, В. П. Севостяновим, Г. С. Семаковим, А. Х. Степанюком, Д. В. Ягуновим, І. С. Яковець зроблено значний внесок в її вирішенні. Водночас можна відзначити недостатність висвітлення питання дотримання особистих немайнових прав засуджених до позбавлення волі під

час етапування. Відтак мета статті – зняти зазначену обмеженість юридичних знань, звернувшись до аналізу цього питання.

У ч. 1 ст. 88 КВК України зазначено, що засуджені направляються до місця відбування покарання і переміщуються в разі необхідності з одного місця відбування покарання в інше під вартою.

Згідно з ч.2 ст.88 КВК України переміщення засуджених під вартою здійснюється з додержанням правил тримання: чоловіки окремо від жінок; неповнолітні – від дорослих; підслідні, які притягуються до кримінальної відповідальності по одній справі, – окремо між собою; засуджені до довічного позбавлення волі – окремо від інших категорій. Хворі на активну форму туберкульозу легенів, психічно хворі – окремо між собою і окремо від здорових, у разі потреби за висновком лікаря – в супроводі медичного працівника.

Відповідно до ч.3 ст.88 КВК України при переміщенні засуджених під

вартою їм забезпечуються необхідні побутові і санітарно-гігієнічні умови.

Однак, вказані вимоги закону щодо умов переміщення засуджених під вартою не завжди дотримуються.

Уповноваженим Верховної ради України з прав людини за участю представників засобів масової інформації 20 липня 2004 року на комендантсько-диспетчерському пункті військової частини № 3001 Головного управління внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України проведено моніторинг щодо дотримання конституційних прав засуджених та заарештованих, які направлялися етапом із Київського слідчого ізолятора (№ 13) в кримінально-виконавчі установи Державного департаменту України з питань виконання покарань (сьогодні – Державна пенітенціарна служба України), за плановим маршрутом: Київ – Житомир. Були виявлені жахливі нелюдські умови для засуджених та заарештованих під час їх етапування. У суцільно металевому спецвагоні, в якому розмістилося 43 в'язні, була спекотна температура. Спеціальні вагони типу «СТ» для конвоювання ув'язнених не забезпечені системою вентиляції, внаслідок чого влітку температура в них піднімається до 60 градусів через нагрівання металевого даху, а взимку знижується відповідно до температури навколишнього середовища. Ці спецвагони морально і фізично застаріли, експлуатуються від 20 до 40 років. До того ж більшість з наявних 42 таких вагонів підлягає списанню. Через відсутність елементарної вентиляції люди не те що були позбавлені свіжого повітря, а просто не мали чим дихати від нестерпної задухи. Таке знущання над ув'язненими на зазначеному пункті відбувається впродовж 4–5 годин, доки не надійде розпорядження про відправку спецвагона за відповідним маршрутом. У так званих «камерах-купе», що мають вигляд щільно загратованих кліток, в яких немає світла, де сидіти можна тільки притулившись у ряд один до одного на голих полицях у три яруси,

– перебувало до 12 осіб. Тим часом серед пасажирів цього спецвагона знаходилося 17 хворих на туберкульоз. Крім того, на весь час етапування, що становить близько 2,5 доби, у Київському слідчому ізоляторі на одного засудженого та заарештованого було видано лише так званій «сухий пайок» у вигляді половини хлібини та 500 грам консервованої спаржі (на двох осіб) замість належних відповідно до затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 року № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ»: хліба – 700 грам, м'ясо-рослинних або риборослинних консервів – 500 грам, сала – 20 грам, цукру – 30 грам, чаю – 1 грам, солі – 10 грам на добу [1, с. 212-213; 2].

Як відзначається Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, подібні негативні явища мають місце у більшості установ кримінально-виконавчої системи під час етапування [3].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини визначив, що таке поведження з ув'язненими є брутальним порушенням прав людини, визначених «Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання», прийнятою 10 грудня 1984 року Організацією Об'єднаних Націй та ратифікованою Президією Верховної Ради Української РСР 26 січня 1987 року, та статтями 3, 28 Конституції України. З огляду на це Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини були направлені подання міністру внутрішніх справ України та голові Державного департаменту України з питань виконання покарань, однак лише частина зазначених у них проблем була вирішена [4, с. 213].

На думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, внаслідок ненадання засудженим та заарештованим потрібного харчування порушується їх невід'ємне право на життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку, що завдає їм фізичних та моральних страждань і може розцінюватися як один з видів тортур [5].

Здійснюючи у 2011 році моніторинг стану дотримання прав ув'язнених в АР Крим, у медичній частині Сімферопольського слідчого ізолятора представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини виявили тяжко хворого О. Нечаєва. За п'ять місяців перебування у слідчому ізоляторі в ув'язненого, інваліда II групи, загострилися хронічний пієлонефрит єдиної нирки, цукровий діабет, гіпертонія, кардіосклероз, а також ускладнився перебіг інших хронічних хвороб. Його стан здоров'я був настільки критичним, що засуджений ледве говорив та не міг підвестися з ліжарного ліжка. Самопочуття ув'язненого значно погіршилося під час його двотижневого виснажливого етапування з Сімферополя на Чернігівщину – до Менської виправної колонії (№ 91) через слідчі ізолятори Одеси, Києва і Харкова. Етапований був на межі життя і смерті, оскільки не міг отримати ні спеціалізованої медичної допомоги, ні відповідного діабетичного харчування, ні належних санітарних умов. Завдяки втручанню Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було зупинено жахливе етапування ув'язненого, вже доставленого до Київського слідчого ізолятора, а також Вищим спеціалізованим судом України 31 березня 2011 року було пом'якшено покарання засудженому О. Нечаєву шляхом призначення йому покарання з випробуванням [6, с. 60].

Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини зазначається, що етаповані в'язні іноді місяцями не мають права на отримання продуктових чи медичних передач, вже не кажучи про відповідне лікування [7].

Необхідно відзначити, що такі ж самі порушення прав та інтересів засуджених під час їх етапування до установ виконання покарань відбувались й наприкінці минулого століття, ще до набрання чинності 1 січня 2004 року Кримінально-виконавчим кодексом України та Цивільним кодексом України.

Зокрема, громадянин В. Сітянін так згадує своє транспортування залізницею у 1998 році з Алчевська до Сімферополя: «... Арештантський вагон поділений на камери розміром з звичайне купе, тільки з загратованими дверима ... В одне купе набивають до сорока чоловік. Полиці в три ряди, люди, як оселедці у бочках, лежать і стоять один в одного на головах. Додайте до цього літню духоту, відсутність будь-якої вентиляції і покарання, що періодично практикуються, у вигляді непускання у туалет. Я, хворий на туберкульоз у відкритій формі, їхав буквально впритул зі здоровими людьми. У пересильних камерах нас теж ніхто не сортував. Скільки людей могло в той час зарзитися від мене – невідомо ...» [8, с. 8, 15].

Етапування засуджених до місця відбування покарання і в разі необхідності з одного місця відбування покарання в інше під вартою може тривати інколи місяці. При цьому, правовий статус такої категорії засуджених до позбавлення волі як транзитно-пересильні особи нормативно не закріплений, що, як відзначається Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, призводить до брутального порушення їхніх людських прав [9, с. 96-97, 275-276].

Кримінально-виконавче законодавство України не містить особливостей щодо етапування засуджених жінок з дітьми та засуджених з обмеженими фізичними можливостями. Етапування цих осіб відбувається на загальних підставах. Отже, права цих осіб під час етапування можуть порушуватися так же само як й інших засуджених. На порушення прав вказаних осіб також може впливати від-

сутність створення відповідних умов їх транспортування.

Наприклад, інвалід І групи О. Мельник запам'ятав своє етапування у 2009 році з Чернігова до Дніпропетровська так: «... надійшла вказівка відправити мене у Дніпропетровськ по етапу на загальних підставах – у так званому столипінському вагоні, не пристосованому для перевезення інвалідів. Двоє ув'язнених віднесли мене на руках до вагона і кинули на купу речей. Слава Богу, хоч не на підлогу. Сяк-так я видерся на дерев'яні нари. Коляску везли у тамбурі. Перша наша зупинка була у Харкові. Там у СІЗО я пробув добу ... У Харкові нас, 12 чоловік (інвалідом з них був тільки я) завантажили в чотиримісне «купе» - це така ґратчаста клітка з дуже вузькими дверима, в яку і здорова людина зможе пролізти тільки боком. Добре, що я худий ... У Дніпропетровську нас протримали в СІЗО 10 днів, а потім, завантаживши в воронок, повезли на зону. У воронці мене засунули у клітку для особливо небезпечних, в якій через свою хворобу я не поміщався – заважали коліна. Аби як заштовхавши мене, охоронцям вдалося закрити дверцята – і машина рушила. Їхати у скорченому стані було дуже важко. Коли машина зупинилася і ув'язнених, які у ній перебували, стали вивантажувати, мене з клітки вийняли останнім. Ніхто не запропонував мені мою коляску, що стояла неподалік. Почалася переключка, що тривала дуже довго. Я вже ледве тримався за шийі колег, боявся звалитися на землю. Про коляску згадали, коли я став падати ...» [10, с. 29].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає жорстким поведження працівників пенітенціарної служби з П. Донченко, яка зі строком вагітності 37–38 тижнів була направлена 28 лютого 2011 року у супроводі фельдшера етапом з Сімферопольського слідчого ізолятора до Чернігівської виправної колонії (№ 44). Під час етапування, перебуваючи в Одеському слідчому ізоляторі, ув'язнена 04 березня 2011 року наро-

дила дитину і вже 18 березня 2011 року разом з немовлям була направлена до Київського слідчого ізолятора. Транспортування породіллі з двотижневим немовлям загальним «столипінським» вагоном, разом з іншими засудженими, в умовах неможливості забезпечення елементарних гігієнічних норм для матері й дитини, з урахуванням ранньої весни із високою вологістю та низькою температурою навколишнього середовища, створювало реальну загрозу життю і здоров'ю як немовляти, так і матері [11, с. 276].

На думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини були порушені права П. Донченко та її дитини на охорону здоров'я, гідне поведження та життя, у зв'язку з чим Голові Державної пенітенціарної служби України внесено відповідне подання [12].

З урахуванням викладеного, можна дійти наступних висновків.

1. Причинами не дотримання особистих немайнових прав засуджених до позбавлення волі під час етапування є: відсутність нормативного закріплення правового статусу осіб, які етапуються; неналежне обладнання транспортних засобів для етапування; протиправні діяння з питань етапування засуджених до позбавлення волі персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, інших осіб, причетних до цих питань.

2. У КВК України має бути визначений правовий статус засуджених до позбавлення волі під час їх етапування, у тому числі окремо жінок з дітьми та осіб з обмеженими фізичними можливостями.

3. Транспортні засоби для етапування осіб, засуджених до позбавлення волі, мають бути оновлені залежно від категорій цих осіб та з урахуванням забезпечення їх прав під час етапування.

Наведені результати дослідження мають загальний базовий характер та можуть стати у нагоді тим, хто опікується проблемами особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. *Карпачова Н. І.* Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Четверта щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] / Н.І. Карпачова // К.: 2006. – 372 с. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
2. *Карпачова Н. І.* Подання Голові Державного департаменту України з питань виконання покарань В. А. Львовчкіну про порушення конституційних прав засуджених та заарештованих під час етапування з одного місця відбування до іншого [Електронний ресурс] / Н. І. Карпачова // К.: 2004. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
3. Там само.
4. *Карпачова Н. І.* Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Четверта щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] / Н. І. Карпачова // К.: 2006. – 372 с. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
5. *Карпачова Н. І.* Подання Голові Державного департаменту України з питань виконання покарань В. А. Львовчкіну про порушення конституційних прав засуджених та заарештованих під час етапування з одного місця відбування до іншого [Електронний ресурс] / Н. І. Карпачова // К.: 2004. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
6. *Карпачова Н. І.* Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Восьма щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] / Н.І. Карпачова // К.: 2011. – 370 с. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
7. *Карпачова Н.І.* Звільнений з-під варті 62-річний пенсіонер, екс-мер Алушти Олексій Нечаєв – Ніні Карпачовій: «Якби не Ваша допомога, мені б судилося померти за ґратами» [Електронний ресурс] / Н.І. Карпачова // Прес-релізи. – К.: 2011. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
8. *Василь М.* Угодив за решетку за несоввершенное им преступление, курсант-нахимовец провел там три года, заболел туберкулезом и, возможно, заразил этой болезнью десятки сокамерников / М. Василь // Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. – 2002. – 23 мая. – С. 8, 15.
9. *Карпачова Н. І.* Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Восьма щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] / Н. І. Карпачова // К.: 2011. – 370 с. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
10. *Пиоро Г.* «Теперь у меня есть и спецкровать, и американская инвалидная коляска. Но радости по этому поводу не испытываю. Разве нельзя было предоставить все это без судов и нервотрепки, которые довели меня до поступка, из-за которого я попал в тюрьму?» / Г. Пиоро // Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. – 2009. – 22 мая. – С. 29.
11. *Карпачова Н. І.* Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Восьма щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] / Н. І. Карпачова // К.: 2011. – 370 с. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)
12. *Карпачова Н. І.* Подання Голові Державної пенітенціарної служби України О. В. Лісіцкову про усунення брутальних порушень у слідчих ізоляторах конституційних прав ув'язнених жінок та їх дітей на охорону здоров'я, гідне поводження та життя [Електронний ресурс] / Н. І. Карпачова // К.: 2011. – Режим доступу: [http:// www.ombudsman.gov.ua](http://www.ombudsman.gov.ua)

Прасов О. О. Окремі теоретичні та практичні питання дотримання особистих немайнових прав засуджених до позбавлення волі під час етапування

Статтю присвячено проблемі покращення здійснення особистих немайнових прав особами, засудженими до позбавлення волі. Висвітлено окремі теоретичні та практичні питання дотримання особистих немайнових прав засуджених до позбавлення волі під час етапування. Визначені дослідницькі перспективи з даної тематики.

Ключові слова: право, засуджені, позбавлення волі, етапування.

Прасов А. А. Отдельные теоретические и практические вопросы соблюдения личных неимущественных прав осужденных к лишению свободы во время этапирования

Статья посвящена проблеме улучшения осуществления личных неимущественных прав лицами, осужденными к лишению свободы. Отражены отдельные теоретические и практические вопросы соблюдения личных неимущественных прав осужденных к лишению свободы во время этапирования. Определены исследовательские перспективы по данной тематике.

Ключевые слова: право, осужденные, лишение свободы, этапирование.

Prasov A. The personal non-property rights of convicts to imprisonment when they are escorted to prison: the special theoretical and practical questions of the compliance

The article is devoted to the problem of improvement of realization of the personal non-property rights by persons, convicted to imprisonment. The special theoretical and practical questions of compliance of personal non-property rights by these persons during their escorted to prison are discovered. Research perspectives in this field are defined.

Key words: right, convicted persons, imprisonment, escort.